

UTILITARIZMUS V KONTEXTE APLIKOVANEJ ETIKY

UTILITARIANISM IN THE CONTEXT OF APPLIED ETHICS

MARTIN MURÁNSKY

Abstrakt

Etickou normatívnou teóriou v ktorej nachádzame uplatnenie v analýzach etických problémov a dilem v kontexte aplikovaných etík je utilitarizmus. S utilitarizmom sa úzko spája pojem konzekvencializmus, ktorý zastrešuje širšiu škálu etických teórií, pre ktoré je výsledok konania hlavným kritériom jeho správnosti, či nesprávnosti.

Kľúčové slová: Etika, Konanie, Morálne Hľadisko, Jednotlivec.

Abstract

The ethical normative theory in which we find the use in analyzes of ethical problems and dilemmas in the context of applied ethics is utilitarianism. Utilitarianism is closely linked the term of consequentialism, which covers a wider range of ethical theories, for which the outcome of the procedure is the main criterion of its correctness or an inaccuracy.

Key words: Ethics, Conduct, Moral Point Of View, Individual.

Úvod

Základné témy utilitarizmu sú síce prítomné v mnohých skorších prácach, ale až Jeremy Bentham (1748-1832) a John Stuart Mill (1806-1873) rozvinuli utilitarizmus do podoby explicitnej etickej teórie. Obaja sa zaujímali primárne o sociálne a právne reformy a keďže vtedajšie sociálne a politické inštitúcie podrobili kritike z hľadiska utilitaristických štandardov, bol utilitarizmus dlho spájaný so sociálnym pokrokom.

Položme si však najprv otázku: Čo motivuje naše konanie? Čo je pre človeka rozhodujúce pri voľbe a uprednostnení toho, či iného konania?

To, že utilitarizmus je konzekvencialistickou teóriou znamená, že správnosť, či nesprávnosť konania z morálneho hľadiska, je posudzovaná výlučne vzhľadom k dôsledkom daného konania. Princíp, podľa ktorého konáme (tak ako kategorický imperatív u Kanta), či mravný charakter jednotlivca (ako v etike cnosti) tu nie sú determinantmi, ktoré by podmieňovali našu voľbu konať určitým spôsobom. Ak

spomenieme príklad falošného sľubu a položíme si otázku ako by v danej situácii konal utilitarista, dôjdeme k nasledujúcim záverom. Ak niekomu dám sľub a následne konám spôsobom, ktorý tento sľub neguje, moje konanie je jasným porušením daného sľubu. Väčšinou z nás by takéto konanie, t.j. porušenie sľubu, bolo považované za nesprávne a nemorálne, ale podľa utilitaristu je skutočnosť, že som svojim konaním porušil daný sľub, irelevantná pre konečné hodnotenie konania ako morálneho, či nemorálneho, keďže takéto hodnotenie závisí výlučne od dôsledkov, ktoré moje konanie prinesie. Teda to, či porušenie sľubu je správne alebo nesprávne, závisí výhradne od dôsledkov tohto konania, ktoré aj motivujú jeho voľbu ako určitého konkrétneho konania.

Želanými dôsledkami každého konania z hľadiska utilitaristickej etiky sú také dôsledky, ktoré prinášajú najviac šťastia najväčšiemu počtu ľudí. Teda ak jedno z možných konaní, medzi ktorými sa rozhodujeme, spôsobí šťastie a druhé konanie bolesť, rozhodneme sa pre to prvé, lebo pre nás prináša lepšie dôsledky ako to druhé. Ak tento spôsob uvažovania aplikujeme napríklad kontexte hospodárskej etiky, potom ak jedno z možných konaní prispeje k zvýšeniu dividendou a druhé privedie firmu ku krachu, je samozrejmé, že prvé konanie má lepšie dôsledky - nespôsobí ujmu akcionárom firmy, manažmentu ani zamestnancom a je teda správnym konaním, pre ktoré sa z utilitaristického hľadiska máme rozhodnúť. Prostriedky akými tieto želané dôsledky dosiahneme sú pritom až druhoradé.

Základné východiská a problematické dôsledky utilitaristickej teórie

Čo je teda východiskovou predstavou modernej utilitaristickej teórie?

Bentham , ale aj J.S Mill, obaja klasici utilitaristickej teórie, vychádzajú z toho, že spoločnosť neznamena nič iné ako sumu, zoskupenie jednotlivcov. Druhým predpokladom je, že napriek rozličnosti všetkých cieľov a motívov konania týchto jednotlivcov, jediným zastrešujúcim dôvodom ich konania je úsilie o vlastné šťastie, pričom šťastie chápu ako prepočítateľnú a kvantifikovateľnú veličinu. Po tretie, tradičné rozlíšenie medzi dobrým a zlým dostáva novú definíciu ako rozlíšenie medzi úsilím o maximalizáciu blaženosti a minimalizáciu strasti. Univerzálnym kritériom rozlíšenia medzi dobrým a zlým v utilitaristickej tradícii sa stáva taká maxima konania, ktorá by z hľadiska podľa možnosti čo najväčšej skupiny ľudí bola schopná zaistiť čo najväčšie šťastie pre čo najväčší počet členov tejto skupiny ľudí. Základnou

matricou pochopenia a výkladu ľudského konania sa stáva úžitok, alebo ak chcete odhad podľa možnosti čo najblahodarnejších účinkov konania alebo eliminácia tých strastiplných. To, čo spája utilitarizmus s napr. racionalistickým deontologickým systémom etiky je *presvedčenie o nutnosti jedného a univerzálneho kritéria ľudského konania, pod ktoré možno subsumovať celú historickú rozmanitosť ľudských motívov a cieľov konania*. Týmto kritériom je spomínaná maxima úžitkového šťastia pre maximálny počet ľudí. Podľa Benthama sú všetci ľudia stvorení tak, aby „slúžili“ dvom pánom: túžbe po šťastí a rovnako silnej túžbe minimalizácie ľudských strastí. Tu je Benthamova psychológia ešte v zajatí 18. storočia. Pocit šťastia a pocit strasti nepozná plurál: a to napriek nekonečnej rozmanitosti vzájomne si protirečiacich ľudských túžob, ktoré spájame s predstavou ľudského šťastia. Pre jedných to môže znamenať víno, ženy, spev, pre iných pôžitok z čítania Kantovej Kritiky čistého rozumu, preto je nutným východiskom aj dôsledkom takto pochopenej utilitaristickej teórie šťastia bolesti jej vynútená kvantifikácia. Ak niekoho baví riešiť zložité matematické rovnice, potom je na tom rovnako ako ten, kto hľadá svoje šťastie v nevinnej detskej zábave. Šťastie jednotlivca nemôže byť a znamenať viac ako šťastie iného jednotlivca. Otázkou však je, ako to zmerať? Na tento problém sa snaží nájsť sofistikovanú odpoveď J. S. Mill. V otázke šťastia preto rozlišuje jeho vyššie a nižšie druhy, pričom vyššie druhy sú nadradené nižším. Je lepšie byť nespokojným Sokratom, ako šťastným bláznom. V tejto súvislosti nie je dôležité odpovedať si, odkiaľ by mal šťastný blázon vedieť, že je lepšie byť nešťastným Sokratom, a teda nájsť kritérium rozlíšenia medzi nižšími a vyššími druhmi šťastia. Rozhodujúcou pointou je tu motív utilitaristickej teórie, ktorý núti k takýmto zdanlivo špekulatívnym teóriám. Ak je mierou dobra a zla úsilie o vlastné šťastie, ako je možná spoločnosť ľudí, v ktorej máme sledovať minimálne spoločné záujmy a ciele? Inými slovami, na jednej strane utilitaristi presne videli, že moderná spoločnosť je založená na očividnom konflikte medzi verejnými a súkromnými záujmami na jednej strane, teda medzi altruizmom a egoizmom.

Utilitaristický ideál v sebe nesie napätie medzi úsilím o vlastné šťastie na jednej strane a na strane druhej o verejné úsilie o dosiahnutie čo najväčšieho šťastia pre čo najväčší počet ľudí. Tieto dva druhy konania nie sú jedno a to isté, o tom sú presvedčení aj utilitaristi. A predsa, ak má platiť nové utilitaristické kritérium posudzovania dobra a zla, musia tieto dva druhy konania navzájom harmonizovať. Historickou odpoveďou na túto nutnosť pred zjednanou harmóniou medzi privátnym

a verejným úsilím o šťastie predstavuje práve Millova teória vyšších a nižších druhov šťastia. Z tohto hľadiska je poslušnosť a dodržiavanie všeobecných verejných pravidiel zdrojom iného vyššieho uspokojenia ako maxima privátneho konania v duchu víno, ženy, spev.

Mill pridáva: blaho iného, alebo starosť o šťastie iného môže byť tiež princípom vyššieho šťastia, ktoré je takto nadržané „nižším“ druhom pôžitkov. Paralelnou súčasťou odpovede na utilitaristickú dilemu harmonizácie úsilia o vlastné šťastie s maximalizáciou šťastia pre maximálny počet iných ľudí, je potom nové kritérium, ktoré J. S. Mill uvádza do utilitarizmu, a to úžitok (*utility*). V prípade dvoch alternatív konania treba uprednostniť to, ktoré má vo svojich dôsledkoch priniesť viacej úžitku. Mill má samozrejme na mysli výstavbu nemocníc, alebo efektívne fungujúci systém väzenského dozoru. V oboch prípadoch sa oplatí mať viac zdravých ľudí a potrebaných zločincov, než chorých a svoje právo nenachádzajúcich obetí zločinov. Takýto *kalkul úžitkovosti* ako univerzálneho kritéria pre posudzovanie všetkých alternatív a možností individuálneho a verejnoprospešného konania prináša viacero závažných otázok. MacIntyre ich vidí v dvoch nasledujúcich bodoch.

Otázka, na ktorú utilitarizmus nedáva odpoveď je: aká je cena za toto maximálne šťastie pre maximálny počet ľudí? Môže ňou byť napríklad individuálna sloboda v rôznych socialistických utópiách, keď z hľadiska sociálneho inžinierstva je jedinec a jeho privátne šťastie zanedbateľnou a štatisticky bezvýznamnou jednotkou úsilia o všeobecné blaho. Príkladov tohto kolektivistického druhu v našich dejinách je nespočetné množstvo. No taktiež, keď sa pozeráme na množstvo obetí Hirošimy, či Osvienčimu, vynára sa ešte závažnejšia otázka: Či môžeme väčšinový konsenzus o väčšinovom šťastí pre väčšinu členov spoločnosti pokladať za kritériu dobra a zla? Je evidentné, že utilitarizmus neprichádza len s novou definíciou rozdielu medzi dobrom a zlom, ale zároveň s ich redefiníciou alebo morálne nebezpečným relativizovaním ich bezpodmienečného významu.

Z hľadiska utilitarizmu nejestvuje bezpodmienečne dobré ani bezpodmienečne zlé konanie, pretože ak čo najväčšie blaho pre čo najviac ľudí zostáva v platnosti, potom je možné racionálne zdôvodniť aj popravu nevinných ľudí v mene úsilia o všeobecné šťastie, alebo akékoľvek zneužívanie jednotlivcov (vrátane detí) z tohto istého dôvodu. Samozrejme, že Bentham a J. S. Mill mali v očiach úplne inú víziu spoločnosti, takú, v ktorej išlo o zriadenie verejnoprospešných škôl, nemocníc, ale aj trestnoprávných zariadení, ale aj to je dôkaz toho, že utilitaristické kritérium

maximalizácie šťastia predpokladá iné normatívne záväzné rozhodnutie, na základe čoho sa v konkrétnom historickom čase a v konkrétnom kontexte stanovuje to, čo znamená maximálne šťastie z hľadiska maximálneho počtu ľudí.

Inými slovami predstavitelia klasickej utilitaristickej teórie vychádzajú zo samozrejmych podmienok platnosti princípov fungovania slušnej spoločnosti. Len ak sú tieto garantované, ako napr. že právne záväzky platia – princíp ústavy platí – a nemôže byť obetovaný momentálnemu princípu väčšieho šťastia, je možné hovoriť o použiteľných príkladoch utilitarizmu z hľadiska aplikovanej etiky. Ľudské práva ako univerzálne platné práva vzťahujúce sa na všetkých ľudí ako ľudské bytosti bez rozdielu, sa v tomto kontexte ľahko stanú predmetom polemiky.

Na druhej strane, musíme si uvedomiť, že utilitaristické kritérium správneho konania možno v istom zmysle považovať za najbežnejšie kritérium uvažovania modernej, na štatistike založenej, spoločnosti.

Utilitaristický model rozhodovania a jeho limity

Povedali sme si, že podľa utilitarizmu by každé jednotlivé konanie malo byť posudzované na základe výsledkov, ktoré z neho plynú. Ak sa rozhodujeme medzi dvoma spôsobmi konania, máme morálnu povinnosť rozhodnúť sa pre to, ktoré prinesie najviac šťastia najväčšiemu počtu ľudí.

Ak je konanie posudzované podľa zamerania sa na maximalizáciu úžitku (*utility*), t.j. ak a iba ak je pomer šťastia k strasti vzťahujúci sa na všetkých konaním dotknutých ľudí väčší ako pomer šťastia k ujme vyplývajúci z akéhokoľvek alternatívneho konania, hovoríme o utilitarizme činu (*act utilitarianism*). Pri výbere konania bude utilitarista činu postupovať nasledovne:

- 1. premyslí všetky relevantné alternatívy konania*
- 2. urobí zoznam všetkých jednotlivcov, ktorých sa jednotlivé alternatívy konania dotknú, seba nevynímajúc*
- 3. zhodnotí aký dopad bude mať každé možné konanie na jednotlivcov – a to zhodnotením miery šťastia a strasti (resp. bolesti), ktoré možné konanie jednotlivcovi priniesť*
- 4. rozhodne sa pre také konanie, ktoré maximalizuje úžitok, t.j. ktorého výsledkom bude najviac dobra v pomere k strasti* (Snoeyenbos, M., Humber, J. 1999).

Avšak rozhodovanie založené na takomto princípe môže viesť k viacerým neželaným problémom. Napríklad zamestnaním menšieho počtu detí v krajine s veľmi lacnou pracovnou silou vyrobíme lacný tovar pre firmu v krajine s veľmi vysokou životnou úrovňou a neuveriteľne tak zvýšime profit tisícov akcionárov a uspokojíme milióny zákazníkov. Aj napriek maximalizácii šťastia čo najväčšieho počtu ľudí je na takomto konaní niečo intuitívne nesprávne. Konfliktné miesta nachádzame pri snahe o aplikáciu univerzálnych pravidiel, univerzálnych ľudských práv, sociálnej spravodlivosti a podobne. Inými slovami, v mnohých prípadoch si uplatnenie tohto prístupu vyžaduje „obetovanie“ šťastia menšej skupiny ľudí v záujme dosiahnutia dôsledkov, ktoré prinesú šťastie najväčšiemu počtu ľudí (Shaw, W. H. 2004). Kritici utilitarizmu zdôrazňujú, že je v mnohom morálne slepý v tom, že nielen povoľuje, ale dokonca vyžaduje nemorálne konanie za účelom maximalizácie šťastia (napr. Richard Brandt). Konanie uskutočnené podľa princípov utilitarizmu činu, by prinieslo omnoho viac klamstva, podvádzania a neférového konania, ako by ktorýkoľvek dobrý človek dokázal tolerovať (A. C. Ewing). Takéto kritiky adresované utilitarizmu, ho považujú za neuspokojivú etickú teóriu práve z dôvodu, že pripúšťa teoretickú možnosť vyžadovania nemorálneho konania za účelom maximalizácie šťastia. Už na prvý pohľad takýto prístup kontrastuje s deontologickou etikou I. Kanta, ktorej sme sa venovali v jednej z prednášok.

Tento problém sa možno podarilo prekonať utilitarizmu pravidla, ktorý neposudzuje individuálne činy, ale užitočnosť pravidla (princípu) konania. Na druhej strane, východisková báza utilitaristickej pozície je tá istá ako v prípade kategorického imperatívu a zdá sa byť jedinou zmysluplnou pozíciou morálnej teórie, ktorá už nemôže vychádzať z transcendentálnych premís. Maximálne šťastie pre maximum ľudí hovorí o istom type problému, ktorý bol v kantianizme podcenený: ako sa zachovať morálne najlepšie, ak pred nami stoja viaceré alternatívy konania, v rámci ktorých sú pozitívne alebo negatívne zasiahnuté *viaceré* skupiny ľudí? U Kanta takáto legitímna a dôležitá otázka vôbec nebola zohľadnená ani tematizovaná a predsa ju možno tematizovať len z hľadiska spoločného východiska pre utilitarizmus a kantianizmus, a to - nezaujatého zohľadnenia záujmov všetkých. Samozrejme, Kantova odpoveď nie je identická s utilitaristickým maximalizovaním šťastia. V prípade kantovského riešenia sa tento princíp dá vyjadriť jedným pojmom: právo (univerzálny záväzok každého človeka pred každým človekom). Z hľadiska utilitaristického princípu možno hovoriť o ťažkostiach tejto teórie.

Tugendhat rozlišuje 3 problémové miesta utilitaristickej teórie: 1. Problém platnosti právneho záväzku (právny záväzok alebo zmluva môžu byť zrušené z hľadiska rešpektovania iných záujmov, ale to neznamená, že jednoducho prestane platiť). Inak povedané, konzekventný utilitarista by musel vždy vedieť porušiť svoj záväzok a sľub, akonáhle by to viedlo k zväčšeniu šťastia. 2. Práva, ktoré by mali platiť nezávisle od vzdialenosti alebo blízkosti zúčastnených z hľadiska rešpektu. Existuje skupina základných práv, ktoré musia platiť nezávisle od celkového úžitku, ktoré z nich vyplývajú. 3. Všetky tie problémové situácie, v ktorých by konkrétne uvažujúci utilitarista musel vyžadovať podobné konanie ako v prípade lekára, ktorý by transplantáciou životne nevyhnutných orgánov jedného pacienta mohol zachrániť život ďalším piatim: celkový úžitok jeho konania by v tomto prípade prevýšil škody, ktoré by napáchal (Tugendhat, E., 1993).

Tu sa opätovne vrátíme k otázke porušenia sľubu v kontexte obchodných vzťahov. Utilitarizmus činu v tomto prípade ozrejmuje to, prečo možno niektoré praktiky považovať za nemorálne. Porušiť sľub, či v našom kontexte akýkoľvek zmluvný záväzok, vo väčšine prípadov vedie k negatívnym dôsledkom, a tak takéto konanie v mnohých prípadoch neprispieva k maximalizácii úžitku. Ak sľúbime svojim zamestnancom zvýšenie platu, mali by sme tento sľub dodržať, pretože bude vo všeobecnosti viesť k lepším konzekvenciám ako keby sme tento sľub porušili. Aj napriek tomu sa stretávame s množstvom prípadov, kedy je porušenie sľubu aj z hľadiska *common sense* postoja (postoja „zdravého rozumu“, bežného postoja), skôr morálnym ako nemorálnym konaním. Ak sľúbime svojim zamestnancom zvýšenie platu, no naša firma náhle utrpí značnú finančnú stratu, maximalizácia úžitku od nás morálne vyžaduje porušenie daného sľubu. Môžeme teda konštatovať, že utilitarizmus činu je za dodržiavanie obchodných pravidiel kedykoľvek ich dodržanie prinesie maximálny úžitok, a zároveň je za ich porušenie, a teda za istú „flexibilitu“ v obchodných pravidlách, ak si to maximalizácia úžitku vyžaduje (Snoeyenbos, M., Humber, J. 1999).

Ak hovoríme o jednotlivcovi a jeho právach (prirodzených, či získaných), musíme tiež popri kritických slovách na adresu utilitarizmu zdôrazniť aj klady tohto prístupu, s ktorými sa v rozhodovaní v ekonomickej sfére stretávame. Utilitaristický model rozhodovania – ako sme ho už vyložili na predchádzajúcich stranách – sa drží **princípu nestrannosti**. Týmto princípom nestrannosti máme na mysli to, že napr. utilitarizmus činu berie do úvahy všetkých dotknutých jednotlivcov konania bez

rozdielu, či hierarchizácie ich dôležitosti a požaduje konanie, ktoré maximalizuje úžitok nezávisle od toho, kto konkrétne bude z neho prosperovať.

Ako utilitarista činu, obchodník nebude iba hľadať spôsob ako maximalizovať svoj vlastný úžitok, alebo iba úžitok svojej firmy, ale pri svojom konaní zvaží všetky strany ovplyvnené rozhodnutím konať určitým spôsobom. Takýto prístup tiež súhlasí s *common sense* názorom, že najlepšie obchodné transakcie sú tie, ktoré prinášajú úžitok všetkým stranám (výrobcovi, obchodníkovi aj zákazníkovi). Znamená to, že utilitarizmus od nás vyžaduje také konanie, ktoré je výsledkom zváženia všetkých možných alternatív a ich dôsledkov, kalkulácie úžitku a jeho maximalizácie a nie konanie založené iba na našej subjektívnej intuícii toho, čo je v danej situácii správne a čo nesprávne. A v oblasti ekonomických vzťahov sa s takýmto typom kalkulácií stretávame pomerne často. Pri zvážení relokalizácie závodu zvažujeme množstvo alternatív rozhodnutí a ich dôsledkov - pre firmu, akcionárov, zamestnancov, zákazníkov a komunity, na ktoré bude mať premiestnenie závodu vplyv – a to na základe analýzy miery ujmy a úžitku (resp. strasti a šťastia) (Snoeyenbos, M., Humber, J.1999). V každom prípade teda utilitarizmus vyžaduje maximalizáciu šťastia ako najzákladnejšiu podmienku mravného konania.

Na záver

Snažili sme sa ukázať, že základnou výhodou, a zároveň skutočným problémom je princíp, z ktorého utilitarizmus vychádza. Výhodou preto, lebo utilitarizmus sa pokladá za teóriu, ktorá stojí najbližšie ku *common sense* postojom a stratégiám konania v každodennosti. Morálka tak nie je vecou vysokých hodnôt, ale užitočnosti racionalizovaného postoja k sebe a iným (kritérium efektívnosti) a súčasne dáva svoj zmysel len vtedy, ak sa dlhodobo vypláca byť morálnym človekom. Ťažiskový problém morálky sa presúva do otázky zohľadnenia krátkodobých zámerov v prospech dlhodobých kalkulov a očakávaní. Čo bude o 50 rokov, nech vyriešia tí, ktorí tu budú o 50 rokov a tým je aj pomenovaný základný bod takejto východiskovej pozície. Tým, že sa morálna otázka redukuje na sumu dosiahnuteľného šťastia a úžitku sa síce zjednodušuje kalkul rozhodovania a orientácie v prospech hmatateľných výsledkov, no základný problém spočíva inde. Nie že by v utilitaristickom rozhodovaní na základe kalkulu úžitku nebolo kus zdravého rozumu: napr. v konštatovaní, že je lepšie keď zomrie 10 ľudí než 12; ale týmto výsekom zo životnej pravdy je zakrytý celkový problém utilitaristického posudzovania životných situácií: a síce, že v situáciách rozhodovania, v ktorých ide

o viaceré osoby (a teda aj v spoločensko-politických otázkach) musia byť aktéri zredukovaní na celkovú sumu bolesti a šťastia, ktorú možno kvantifikovať a zároveň zredukovať na kvantifikáciu. Aj napriek uvedenej kritike, je možné identifikovať viacero črt utilitarizmu pri morálnom rozhodovaní. Utilitarizmus poskytuje napríklad objektívny spôsob riešenia konfliktov záujmu.

Táto skutočnosť ostro kontrastuje s egoizmom, pretože utilitarizmus presadzuje štandardy mimo osobného záujmu, a tým značne minimalizuje, ak nie úplne eliminuje, problémy konfliktu záujmu. Jednotlivci v organizáciách (bez ohľadu na funkciu) sa rozhodujú morálne a posudzujú svoje konanie vzhľadom k uniformnému štandardu – všeobecnému dobru. Utilitarizmus tiež poskytuje flexibilný, na výsledky orientovaný prístup k morálnemu rozhodovaniu, a to tým, že žiadne modely konania neoznačuje za všeobecne dobré alebo zlé v každej situácii. Práve tým utilitarizmus v rámci napríklad manažérskej či hospodárskej etiky upriamuje pozornosť organizácie na výsledky a dôsledky jednotlivých činov a firemnú politiku a umožňuje robiť rozhodnutia takpovediac *na mieru* – t.j. tak, aby zodpovedali komplexnosti a jedinečnosti danej situácie.

Zoznam bibliografických odkazov

SNOEYENBOS, M., HUMBER, J.1999. Utilitarianism and Business Ethics. In: Companion to Business Ethics. Blackwell Publishers 1999, s.18. ISBN 9780470998397

SHAW, W. H. ,2004. Business Ethics. Thomson Wadsworth 2004, s. 51.

TUGENDHAT E., 2004. Přednášky o etice. OIKOYMENH. Oikúmené. 2004. ISBN 8072980866

TUGENDHAT, E., 1993. Vorlesungen über Ethik. Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 1993. s.325.

Kontakt

doc. Mgr. Martin Muránsky, PhD.

Katedra sociálnej práce

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Email. muransky@fedu.uniba.sk